

ՄԵԼԻԿ

Տարեկան դիմել 10 րուր, կէս տարեկան 6 րուր:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում դրվում են միմյանի նմանատիպ մէջ:

Ստորագրողացիք պիտի մեծ ուղակի
Тифлис. Редакция «Мелік»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տոն օրերէն):

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն յեղուով:

Հայտարարութիւնները համար գծարում են
խորանային յստիւն 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դարձեալ ճեմարանի մասին.— Ներքին Տե-
սնութիւնը, Նամակ Ս. Պետերբուրգից, Ներքին
լուրերը.— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՆՈՒԹԻՒՆ, Տրոտտերի
գեկուցումը հայերի մասին, Հայոց խնդիրը—
Արտաքին լուրերը.— ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԵՌԱ-
ԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ԴԱՐՁԵԱՎ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

«Մշակի» № 187 մէջ հրատարակված
առաջնորդող յօդուածը էջմիածնի ճեմարա-
նի մասին, թէ և մեր մամուլի մէջ արձա-
գանք չը գտաւ դեռ ևս, բայց դարձա-
թիֆլիսի մէջ խօսակցութեան առարկայ:
Հատկապէս, զուգէ մեծ մասը ընթերցողներին,
համաձայնվում էին մեր յայտնած մտքերի
հետ, բայց մի քանիսն ասում էին թէ կա-
մայ ակամայ էջմիածնի ճեմարանի վարչու-
թիւնը ստիպված էր նշանակել թէկտորին և
պրօֆէսորներին այդքան մեծ ռոճիկներ և
հրաւիրել Նահապետեանի ու նրա այժ-
մեան ընկերների պէս մարդկանց, քանի որ
ոչ ոք չէր կամենում և չէր կամենայ դնալ,
նստել վաղարշապատի պէս մի յետ ընկած
տեղում:

Նախ և առաջ մեզ հաստատ աղբիւրնե-
րից յայտնի է որ ճեմարանը երբէք չէ
հրաւիրել ոչ էջմիւն, ոչ Պատկանեանին, ոչ
էլ մի այլ որ և է յայտնի հայ կամ հայա-
գետ զինականին: Երկրորդ՝ մի թէ Նա-
հապետեան և նրա ընկերները այն աստի-
ճան երեւելի գիտնականներ են, որ բացա-
ռութիւն կազմելով մեր ինտելիգենցիայի
մէջ, չէին կարող համաձայնվել գնալ վա-
ղարշապատ աւելի պակաս ռոճիկով, քան
թէ այժմ ստանում են:

Ոչ ոք չէր գնայ վաղարշապատ՝ կրկնում
են մի քանի կարծաւորներու հարցնող լինի-
լինչ բան է վաղարշապատ մի թէ նա ա-
ւելի փառ տեղ է, քան թէ Շուշի, Ալեք-
սանդրապոլ, Բագու, Ագուլիս, Ախալցխա...
վաղարշապատը խօ՛ւ Միջին Աֆրիկայում չէ
գտնվում: Եւ Թիւն Նահապետեանի այդ-
տեղ գնալը ինչքան նրա նման բարձր ու-
սում ստացածներ վարժապետութիւն էին
անում նոյն իսկ վաղարշապատում և նոյն
իսկ ճեմարանում, աւելի փոքր ռոճիկով:

Հազար և մի օրինակներ կարող ենք բերել
որ մեր բարձր ուսում ստացածները, որոնք
գիտնական Արշակ Նահապետեանից ոչինչով
պակաս չեն, այլ շատ բաներում գուցէ էլ
բարձր են նրանից, հանգիստ նստած էին
և մինչև այժմ նստած են գաւառական
այլ և այլ յետ ընկած անկիւններում: Հա-
մաս ռոճիկով վարժապետութիւն կամ
տեսչութիւն անելիս:

Լեւոն Թիւսիկեան նրա պէս բարձր ու-
սում ստացած չէ մի թէ նա տարիներով
նստած էր և վաղարշապատում, և Ագու-
լիսում և Բագուի մէջ: Բժիշկ Տէր-Գրիգոր-
եան աննշան ռոճիկով համ վարժապետու-
թիւն, համ բժշկութիւն էր անում վա-
ղարշապատում: Բարխուդարեանց, որ բացի
բարձր ուսում ստացած լինելուց, մեր յայտ-
նի գրողներից մին է, նստած էր Ախալցխա-
յում: Նահապետեանից ոչ պակաս բարձր
ուսում ստացած Աբխազով Բովհանիսեան

տեսչութիւն էր անում Ալեքսանդրապոլում,
և այլն....

Բացի սորանից մենք ունենք անձինք,
որոնք թէ և բարձրագոյն ուսում չեն ստա-
ցել, բայց հազար անգամ աւելի յայտնի են
ամբողջ հայութեանը, քան թէ մի անյայտ
Արշակ Նահապետեան, յայտնի են իրանց
գրականական ստեղծութիւններով, փառ թէ
լաւ ունեն մի անուն որ կը մնայ մեր գրա-
կանութեան պատմութեան մէջ, սրանք են
Բաքի, Պառնեան, Աղայեանց,— և սրանք
աննշան ռոճիկներով քանի տարի նստել են
և նստում են գաւառներում: Շուշում, Ա-
գուլիսում, վաղարշապատում, նոյն իսկ
Պարսկաստանում, տեսչութիւն կամ վարժա-
պետութիւն անելիս....

Բայց մեզ կասեն որ մանկավարժական
հմտութիւնները կարող են ներկայացնել
միմիայն բարձրագոյն ուսում ստացած ան-
ձինք: Այն ժամանակ մենք կը յիշենք
էջմիածնին որ նոյն իսկ նրա պատերի մէջ,
նրա միտքանների թուում գտնվում են ա-
րեղայական շորերով բարձրագոյն ուսում
ստացած անձինք, որոնք իրանց ուսումով
ոչինչով պակաս չեն Նահապետեանից,
բայց շատ բաներում բարձր էլ են նրանից:
Յիշենք միայն երեք համալսարանական ա-
րեղաներ՝ Բաստամեանց, Ստեփանէ և Աղա-
փիլեանց: Ինչո՞վ նրանք ստոր են այժմեան
պարոն թէկտորից. նրանք նրա պէս համալ-
սարանական դիպլոմ ունեն, բացի սորանից
երեքն էլ յայտնի են իրանց գրականական
աշխատանքներով, իսկ Նահապետեան ոչինչ
գրութեամբ չէ:

Այդտեղ մինք յիշենք մեզ ևս այն ան-
ձանց, որոնք միշտ պատրաստ են մեզ մատ-
նել և ինչպէս լսում ենք, արդէն մատնել
են մեզ որպէս թշնամի եկեղեցու, որ
մենք թշնամի ենք ոչ թէ եկեղե-
ցու, այլ նրա անարժան սպասաւորներին,
մենք թշնամի ենք ոչ թէ հիմնարկու-
թեան, այլ նրա մէջ գործվող զեղծութիւնի
ընդհակառակն, մենք մատնացոյց անելով
Ստեփանէի, Բաստամեանցի և Աղափիլեան-
ցի վրա, ցոյց ենք տալիս որ մեզ մի և
նոյն է ինչ զգեստներով հագնված կը լինի
մարդը, միայն թէ նա լուսաւորված մարդ
լինի Մենք անկողմնապահութիւնը և ան-
կեղծութիւնը համարում ենք հասարակական
գործիչների առաջին պարտաւորութիւն
ընդհակառակն ինքն էջմիածնին ապացու-
ցել է որ ոչինչ նշանակութիւն չէ տալիս
մի համալսարանական մարդուն, որ հագել է
արեղայական շորերը, որ իր միտքն է
դարձել:

էջմիածնին հրաւիրում է ահագին ռո-
ճիկով կատարելապէս անյայտ մի աշխար-
հական համալսարանականին, իսկ անտես
է առնում կրօնական շորերը հագած հա-
մալսարանականներին, որոնք առաջինն
հաւատար են ուսումով, բայց անհամեմատ
բարձր են նրանից, ունեւով արդէն մի գր-
ականական անուն: Եւ եթէ ճեմարանը կը
հրաւիրել էլ այս արեղաներին տեսչի կամ
վարժապետի պաշտօնի,— կը տայ նրանց
ամենամանջան ռոճիկներ, որովհետեւ նրանք
կրօնաւորներ են դարձել.... Դարձնով ինքն

էջմիածնին ոչինչ նշանակութիւն չէ տալիս,
արհամարհում է, մինչև անգամ հալածում
է իր ճշմարիտ կրթված, բարձր ուսում
ստացած միտքաններին:

Այժմ ո՞ւմ է աւելի յարմարվում եկեղե-
ցու թշնամի անունը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՆՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԴԻՅՑ

3 հոկտեմբերի

Եւ խոստացել էի «Մշակի» ընթերցողներին
Ք. Պ. Պետկանեանի երկասիրութեան՝ «Ванские
написи и значение ихъ для истории передней
Азии» թարգմանը լինել....

Պատկանելի հեղինակը հետեալ փոքրիկ յա-
ռաջարանով է սկսում իր ծանրակշիռ և բարի-
մոյն հետազոտութիւնը.

«Բանի որ դեռ Եւրոպայի երեք քառորդը
ծածկված էր անտառներով, ցանցաւով բնա-
կեցեալ անյայտ ազգերից, աւելի ևս վաղ՝ քան
Վերոս պարսից թագաւորութիւնը հիմնեց, երբ
Յունաստանում կարգաւորվում էին Օլիմպիական
խաղերը և տեսում էին Մեսոպոտամիայի պատերազմ-
ները, իսկ Հռոմում թագաւորում էին Հռոմու-
լոս և Նոմա Պոմպիլիոսը, եթէ իրօք սրանք
թագաւորել են երբ և իցէ,— ահա այս հեռա-
գոյն պատմական տարեթիւում վաճի ժայռերի
վրա և Հայաստանի զանազան տեղերում մի ան-
յայտ ազգ քանդակում էր արձանագրեր, որոնք
պահպանվել են և մինչև այժմ, որպէս մի աւել-
ծանելիկ գցած հուշիւնից մեր ժամանակին
լուծելու համար»:

«Այս արձանագրեր թողնողը ինչ ազգ էր,
ինչ լեզուով, ինչ այբուբեն, ինչ են բովան-
դակում իրանց մէջ այս արձանագրերը: Ահա
հարցեր, որոնց համար ժամանակը դեռ չէ եկել
մի որ և է բաւեցուցիչ պատասխան ստանա-
լու»:

«Անկասկած, սրանց մէջ պարունակված գաղտ
նիքը իր ժամանակին կը խոնարհի մարդիկ կորո-
ված իմաստասիրութեան առջև,— և այդ ար-
ձանագրերը, որք զրկած են կարգաւոր համար,
ինչպէս ասում է Օպպերտ,— վերջապէս կը
կարդացվին, Բայց այդ ժամանակը դեռ չէ հա-
սել: Այս յօդուածի նպատակն է ծանօթացնել
ընթերցողին թէ՛ ինչ է կատարած մինչև այժմ
այս ինդիքները լուծելու համար: Սակայն,
մենք պիտի խոստովանենք, որ մինչև այժմ շատ
քիչ է արած. արտայայտված են մի քանի են-
թադրութիւններ, որք եթէ հաստատվեն, հա-
զիման կը գան յուսալի դիրքեր հանդիմանա-
հեռուր հետազոտութեանց համար»:

Սեպագիր վաճի արձանագրերը և սրանց
վերծանութեան (дешифровка) պատմութիւնը,
Հայոց պատմութիւնում, զլի. XVI դիք ա.,
Մովսէս Խորենացին պատմում է թէ՛ ինչպէս
այրասիրտն այն և կաթոգն Շամիրամ
հիմնեց վանը, Նկարագրելով վանի շինութիւն-
ները, խորենացին չարայարում է՝

Իսկ զընդհամ արեգական կողմն անձաւին, որ
և ոչ գիծ մի երկաթոյ այժմ վերագրել ոք
կարէ, զայսպիսի կարծութիւն նիւթոյ՝ պէս
պէս տաճարս և սենեակս օթից և տունս գան-
ձուց և վիժե երկարս, ոչ գիտէ ոք՝ թէ որպի-
սեանց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտաց:
Իսկ զամենայն երեսս քարին իբր
գրչաւ զմոմ հարթել, բազում գիրս ի
նմա գրեաց. որոյ հայեցումս միայն
զամենայն ոք ի վարմանս ածէ: Եւ ոչ
միայն այս, այլ և ի բազում տեղիս
յաշխարհին հայոց արձանս հաստա-

տեալ, նովին գրով յիշատակ ինչ հրա-
մայէ գրել և ի բազում տեղիս սահմանս
նովին գրով հաստատել:

Աւելորդ է աւելցնել, գրում է յարգելի պրո-
ֆեսորը,— որ ինչպէս այս շինութիւններում,
նոյնպէս և արձանագրութիւններում, Շամիրամը
մի որ և է մասնակցութիւն չէ ունեցել: Շամի-
րամի նշանակութեան վրա, հայոց աւանդու-
թիւնների մէջ, կը խօսենք իր տեղում:

Այժմեան վանը, նրա շրջակայքը ու սեպագ-
րերը, որոնց բովանդակութիւնը մասամբ և հա-
ղորդում է, նկարագրել է Լայնարդ (Layard
Nineveh and Babylon 1850): Մէկ ուրիշ ևս
ճանապարհորդ, Միթթարեան ուխտից, Ներսէս
Սարգիսեանը, որ երկար ժամանակ թափառած է
եզել վանայ լճի կողմերում, լոյս ընծայեց 1864
թուին մի ընդարձակ նկարագիր այս երկրի տե-
ղագրութեան և տոնագրութեան վրա: Սա էլ
ուշագրութիւն էր դարձրել սեպագրական արձա-
նագրերի վրա և յարակից է իր «ճանապարհոր-
դութեան» արձանագրերի վիմագրական ութ
պուրակ (շարք): Վան այցելող եղել են և ուրիշ
ճանապարհորդներ, օրինակի համար՝ Տեկսթէ,
Լ. Բարէ և այլն, բայց գիտութեան օգտին արած
մեծ ծառայութեան պատիւը, անշուշտ պատկա-
նում է Շուշին: Սա 1828 թուին այստեղից ու-
ղարկում է Եւրոպա քառասուն և երկու հատ
սեպագրական արձանագրերի պատճէններ ու
ինքը մէկ քուրդ ցեղապետի ձեռից դաւաճանու-
թեան զոհ գնում: Շուշի իր օրագրում (Journ.
Asiat. III Serie, t. XI 1840) շատ դիպուածնե-
րում հաղորդում է այստեղ ստացած իր տպաւո-
րութիւնները համարեալ թէ խորենացի խօսքերով,
չը նայեթով որ սրանից յետոյ անցել է տասն և
հինգ դար:

Առաւել քան 1500 տարի Քրիստոսից առաջ
Տիգրիս և Եփրատ գետերի ափերի վրա գտնված
երկրիներում սկսեցին գործ ածել նշանաւէցներ,
որոնք իրանց արտաքին ձևագրութեամբ իրապէս
զանազանվում էին թէ՛ այբուբենական տառերից,
թէ ինքզինքներից, և հաւանական է որ այս նը-
շանաւէցները ինքզինքների և այբուբենական
տառերի միջի քայլափոխն են կազմում: Մեր
խօսքը սեպագրերի վրա է: Սեպագիր (inscrip-
tions cuneatae, cuneus—սեպ բառից, écriture
cunéiforme, Keilschrift, cuneatic writing, նոյն-
պէս և՛ arrow—headed scripture) մականունը
տուած է սրանց այն հիման վրա, որ սրանք բաղ-
կացած են սեպից և անկիւնից, որոնց բաց կող-
մը միշտ գէպի աջ է ուղղված: Այս երկու նը-
շանով սեպագիր արտապատում է բաւականու-
րէն լեզուի ամենայն հնչիւնների բազմապատկը:

Այս երկու նշանների վրա հիմնված են եր-
կու՝ միմեանցից բոլորովին տարբեր գծագրական
գրութիւններ (սիստեմաներ). Արիական և
Անարիական կամ՝ ինչպէս ոմանք անուա-
նում են՝ սիլլաբական (սիլլաբայ, սիլլաբայ
յուն., հայերէն վաղառական—կը նշանակէ—
վանկաւոր): Ի մտի անկնով, որ ամեն անարիա-
կան սիստեմաներից Ասորեստանականը հասել է իր
զարգացման վերին աստիճանին և օրին հմա-
նալուց յետ դիւրանում են անարիական միւս
սիստեմաները, գերագոյն հեղինակը ընդարձակ
տեղ է տալիս իր գրքի մէջ այս սիստեմային:
Մենք ցաւօք սրտի բաց պիտի թողնենք այն ա-
մեն գեղեցիկ բացատրութիւնները, որ անում է
պրոֆեսորը: Հարկ է մեզ միանգամ ընդ միտք
ասել ևս այն, որ այս գրքի այն տեղերը, որոնք
շատ հետաքրքիր միջոցներ են հանդիսանում,
մեր նամակների նեղ շրջանակների պատճառով,
հարկադրված ենք բարձի թողի առնել, յուսա-
լով որ մեր թարգմանիչները անշուշտ մի օր կը
թարգմանեն այս գիրքը....—Մենք այն պատճա-
ռաւ ընդարձակ տեղ տուինք, ասում է պ. Պատ-
կանեանը, դառնալով վանի արձանագրերին,—
որ Ասորեստանական գրութեան աղբիւրներն
ներք շատ զգալի կերպով արտադրավում են
վանի արձանագրութեան ծագման վրա. 106 յի-

